

— ויהי הדבר לנס בפי כל, שעל עצמו נכתבו הדברים. (מתוך תולדות האחיזה שנדפסו בראש ח"ד ל'אחיזה', ב"ב תשמ"ו.
וע"ע ב'עין יעקב' (על ה'עין יעקב') ובחידושי ר' עזריאל כאן, על פטירת צדיקים בעיה"כ"פ).

'... כתוב אחד אומר: ותגזר אומר ויקם לך — צדיק גזר והקב"ה מקיים, וכתוב אחד אומר: ומי יאמר לך מה תעשה — היאך שני המקראות האלה מתקיימים יחד? — אלא, חפץ הקב"ה שצדיקו יגזרו גזרות: פלוני זה יהיה נושע, פלוני זה יתרפא, וכיוצא בו. אבל אינו חפץ שצדיקו יורוהו את דרך הישועה ואת דרך הרפואה. אוהב הוא האב שבנו מתחטא לפניו, אבל אינו אוהב שבנו ילמדוהו כיצד לעשות...'

אף אני, פעם אחת נכנס אלי איש מר ומצוק. אמרתי לו: מן השמים ירחמו! אמר לי: מאין יבוא עזרי וכל שערי העזרה והישועה כבר ננעלו בפניו! אמרתי לו: אך און וויי וואלט געווען צום בונים'ן ער זאל דינען צו א גאט וואס דארף מ'זאל איהם לערנען ווי אזוי צו העלפן א איד!... (התרגום בלשון הקודש: אי ואבוי היה לבונים שיעבוד לאלקים הזקוק שילמדוהו כיצד להושיע לאיש מישראל!...).
(מתוך 'חסידים ואנשי מעשה' א (עמוד רמו במהדור' שלישיית) — על הרבי ר' בונם מפשיסחא. ומובא הענין גם בשיח שרפי קודש-א, רסד ובשמחת-ישראל).

דף קד

'יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים, ולא הווי שתקי רבני' —

וכן כתב הר"ן (בנדרים מ) על פי דברי הגמרא כאן, שיש ובמקום צער ויסורים גדולים, ראוי לבקש רחמים על החולה שימות (ומצאנו כן בכמה מקומות: ע' תענית כג. ב"מ פד.). והביאוהו כמה פוסקים להלכה — עיין ב'ערוך השלחן יו"ד שלה, ג; מנחת שלמה צא, כד (ושם דן על מניעת טיפול תרופתי לצורך הארכת חיי חולה המתייסר).
וע"ע: ספר חסידים (הוצ' מקצ"נ תקיט); תפארת ישראל יומא ח, ז' ב'בועז'; שו"ת חקקי לב ח"א יו"ד נ; אגרות משה חו"מ ח"ב עג, א (וע"ש בסי' עד, שנראה שם שלמעשה אין לנו להתפלל שימות); ציץ אליעזר ח"ה ה ברמת רחל; שבט הלוי ח"ה רנג רפז, ג; 'ביצחק יקרא' (לר"א נבנצל שליט"א); תשובות והנהגות ח"ב תשלח; ילקוט יוסף — כרך ז; מגדים חדשים (וויס) — ברכות ו.

'בשעת פטירתו של רבי, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה, ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה' — כבר הקשו הראשונים (כאן ובמסכת עבודה זרה יא.) ממה שאמרו (בע"ז שם) על רבי שלא פסקו מעל שלחנו לא צנון ולא חזרת (וע"ש בתוס' שאלו נועדו לצורך המשכת התאבון. ובדבריהם כאן משמע שלא נכנסו מעדנים לגופו כלל)?
התוספות (שם) תרצו שאמנם בני ביתו ואוכלי שלחנו, אוכלים היו מעדנים, אך הוא לבדו נמנע מהם. ובספר מסלת ישראלים (יג) כתב: '... זהו ענין הפרישות הטוב — שלא יקח מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו, אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו. הוא מה שהשתבח רבי במאמר שזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל ושלחנו שלחן מלכים בהכרח ליקר נשיאותו, וכאמרם ז"ל 'שני גוים בבטנך...'.
ויש מי שפירש (ריעב"ן שם) שזה שאמר 'לא נהניתי אפילו באצבע קטנה' מתייחס ליגיעתו בעשר אצבעותיו בתורה, היינו, שלא נהנה כלום מכל עמלו ויגיעתו כפיו בסידור וכתובת המשנה [בעשר אצבעותי]. (עפ"י ריעב"ן שם. וע' גליוני הש"ס מגילה יב. ד"ה מפני שנהנו).
ורבנו צדוק הכהן מלובלין זצ"ל (בישראל קדושים' עמ' 12, וב'צדקת הצדיק' רסב ועוד) כתב שהפרוש כפשוטו,

ואף שהיה אוכל מכל מעדני עולם, הוא לא נהנה מזה כלל, כי כל אכילתו היתה בקדושה, שמעלת הקדושה העליונה היא שכל המעשים הגשמיים, כאכילה ושתיה ודומיהן, כולם לשם שמים נעשים, ללא כוונה לגרמיה ולהנאת הגוף. (וע' גם בספר 'זאת זכרון' בסופו, מכ"י בעל חדושי הרי"ם; מכתב מאלהו ח"א עמ' 6 ועמ' 107 וח"ד עמ' 268).

ויש מי שהמליץ על 'אצבע קטנה' שהיא הממחקת את הקומץ הנקטר על המזבח, ומכשירה את שיירי המנחה לאכילת הכהן. והכוונה, שכל אכילתו היתה כאכילת גבוה, כמנחה הנקטרת על המזבח, ללא שיור חולין. (רבי עזריאל הילדסהיימר וצ"ל. עוד על דרך הרמז — ע' בשו"ת חות יאיר קנב ד"ה ואם. כענין זה מצאנו את ענותו של רבי, מחד — 'משמת רבי בטלה ענוה' (סוף סוטה), מאידך אמר 'אל תספדוני בעירות' משום יקרא, וכבר העיר על כך המהרש"א וכתב שאין הדברים סותרים, שאין זה כבודו האישי כי אם כבוד התורה. היינו, שכל מעשיו, גם אלו הנראים כלפי חוץ כהנאה וכבוד, הכל היה לשם שמים באמת).

הו' לשון ר"צ הכהן מלובלין, בקונטרס 'דברי חלומות' (ה):
'במוצש"ק של פרשת שמות תזכ"ר חלם לי, שחכם אחד היה דורש ומדקדק על פסוק 'אכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה' וגו' הסמיכות, וגם הלשון 'פתה' דמשמע ממילא. ואמר שכבר דקדקו בספרים על זה והוא היה אומר איזה תירוץ ע"ז שאיני זוכר.

ואני הייתי משיב ע"ז בזה הלשון: מי שטעם טעם יראת חטא מימיו ונכנס בדרכי החסידות יודע כי התחלת החסידות לקדש אכילתו שיהיה בקדושה, וכמ"ש בתדב"א רבא (כו, והובא בתוס' כתובות קד.) עד שאדם מתפלל [כן הוא הלשון בתוס' אבל בתדב"א רבא ואתא ואם לא זכה אדם לבקש רחמים על דברי תורה כו' מ"מ יבקש רחמים כו'] על דברי תורה שיכנסו לתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתיה [יתירה. כן הוא לשון התדב"א רבא ואתא: מעדנים] שלא יכנס לתוך מעיו, והיינו שלא בקדושה, רק הכל בקדושה כדברי [שנקרא רבינו הקדוש, כי לא נהנה מעולם הזה כו' אף שאמרו בע"ז דלא פסקה מעל שלחנו צנון וחזרת — רק שהיה הכל בקדושה], כי השביעה מתארת אכילה שלא בקדושה — גוררת עון, כמו שאמרו בברכות (לב): 'מלי כריסי זני ביש' וכמו שנאמר: פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'. וזהו השמרו לכם באכילה ושביעה שיהיה בקדושה, פן אם לא יהיה בקדושה, יפתה על ידי זה ממילא הלב, [וכנודע בסוד האכילה כשאין מעלה הניצוצות שבאוכל, יוכלו ח"ו לקלקלו ולהחטיאו] וסרתם וגו'. והוא מפורש כן בפירש"י במקומו בחומש. עד כאן מה שנשאר רשום עדיין במחשבתי בהקיצו משנתי'.

'כל זמן שהיא בבית אביה גובה כתובתה עד עשרים וחמש שנים' — אבל יותר מכן — מחלה כתובתה, ואף על פי שלא עשו קנין, מחילה אינה צריכה קנין. (עפ"י תוס' ב"מ קיב. ד"ה חזר)

'מתה, יורשיה מזכירין כתובתה עד עשרים וחמש שנים' — בהזכרה לחוד די, שיאמרו שהשתיקה אינה מחמת מחילה. אבל אין צריכים לתבוע בדין. (עפ"י ירושלמי; ר"ן)

'אתאי קודם שקיעת החמה — גובה כתובתה, לאחר שקיעת החמה — לא גביא — בהיא פורתא אחילתא? אמר ליה: אין. כל מדת חכמים כך היא... — השפת-אמת (בראש השנה יג) פירש שכל שיעורי חכמים קבלה היא בידם. ותמה על דברי הריטב"א בחדושו, שמשמע קצת שמשום 'לא פלוג' נתנו חכמים שיעור קבוע, שאם לא כן לעולם אינך יכול לקצוב שיעור לשום דבר ונמצאו כל השיעורים מתבטלים.

(כנראה תמה על כך משום שסברה זו ניתנת להאמר בדינים דרבנן ולא בדאורייתא. ואולם כבר מצינו ענין 'לא פלוג' בדאורייתא [ע' בספר נחלת דוד (ב"מ ד): 'לדעתי אין זה רחוק כל כך דשייך לומר בדאורייתא לא פלוג'. וע"ע: ריטב"א גטין פג; ים של

שלמה ב"ק ספ"ק; קובץ הערות — יבמות כו; קהלות יעקב — נדרים טז; גליונות קה"י — פ"י דנדרים, ועוד], ואינו מן הנמנע שכן נתקבלה ההלכה, ליתן שיעור אחיד לכל. וכן דן בשאלה זו הגרא"ו (בסוף קונטרס דברי סופרים), האם קצבת השיעורים יסודה במציאות האמיתית הידועה להם לחז"ל, או משום 'לא פלוג רבנן'.

(ע"ב) 'אמרה ליה: הב לי מזוני. אמר לה: לית לך מזוני. — הב לי כתובה אמר לה: לא מזוני אית לך ולא כתובה אית לך' — משמע שאלמנה בבית אביה שמחלה ליורשים על הכתובה, אבדה גם מזונותיה. ואולם בירושלמי לא משמע כן — 'לא דייך שמחלה ליתומים על כתובתה אלא שאת רוצה להבריחה ממזונותיה'. (מובא בר"ן).

'הכא נמי משום כיסופא הוא דלא תבעה, זיל הב לה' — יש למדים מכאן שבכל מקום שהאלמנה ניוזנית מהיורשים, גובה כתובתה לעולם, כי תולים את שתיקתה מפני הבושה ולא משום מחילה. (ר"ח, ראב"ן). ויש דוחים ששונה כאן לפי שהיה מוליך לה מזונותיה בכתפיו, אבל אם נותנים לה דמי מזונות — אינה גובה. (רא"ש. וכן משמע ברש"י וברמב"ם, שאף אלמנה הניזונית אינה גובה. ע' קרבן נתנאל).

'חזייה דלא הוה כתוב בה ואישתמודענא דנכסים אלו דמיתנא אינון. אמר לה: אדרכתא לאו שפיר כתיבא' — דוקא בכגון זה צריך לכתוב 'אשתמודענא', מפני שיש חשש טעות בדבר כבסמוך, שיש סוברים שאין הפרש אם תגבה מנכסי המת או מהנכסים האחרים של היורש, אבל באדרכתא דעלמא אין צריך לכתוב זאת, כי ודאי הכל יודעים שלא כתבו ב"ד אדרכתא אלא על הנכסים שבחזקת הלווה. [וכיון שבעלמא אין צריך לכתוב 'אשתמודענא', הרי אפילו כתבו כן, אין הכתיבה מהוה עדות שהקרקע שייכת לו, כי כאמור די לב"ד לדעת שהיא בחזקתו]. (רא"ה, מובא בר"ן)

דף קה

זכי תימא הני מילי היכא דלא שקיל מתרוייהו, דלמא אתי לאצלווי דינא... והתניא ושחד לא תקח מה ת"ל... אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אמרה תורה ושחד לא תקח' — העירו המפרשים (מהרש"א, פני יהושע ועוד) מה הראיה מן הברייתא שאפילו כששני הצדדים משלמים אסור? יש מתרצים: כשנוטל הדיין שוחד מאחד, לעולם ישנו חשש של הטיית משפט, גם כשנוטל על מנת לזכות את הזכאי, כמו שאמר רבא להלן, שנעשה כגופו ואינו רואה לו חובה. ועל זה אין צריך קרא ד'לא תקח שחד', כי זהו בכלל הטיית משפט, אלא ודאי בא הכתוב לאסור אף כשמקבל משניהם, שאין כאן נטיה לאחד מן הצדדים (מהר"ם שי"ף. וע"ע בפנ"י ובהידושי ר"ע תירוצים שונים, וע"ע באגרות משה חו"מ ח"ב כו, ד).

'אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אמרה תורה ושחד לא תקח' — יש לפרש שלכך לא הזהירה תורה את הנותן, 'לא תתן שוחד', אלא את הלוקח בלבד, כי כיון שאיסור שוחד נאמר על נטילת שוחד אפילו כדי לדון אמת ולא משום הטיית משפט, הרי שאם הנותן יודע בודאות שהאמת אתו וירא מעיוות הדין, ונותן שוחד לדיין כדי שידון לפי האמת, אפשר שאין חטא בדבר, רק לגבי המקבל שאינו יודע הדין, הדבר אסור בכל אופן, [וממילא אסור גם לנותן, משום 'לפני עור', שמכשיל את המקבל בלאו, אבל אין זה איסור עצמי].

'... מכל זה ראייה שאם הדיין, מי שיהיה, עושה מה שדעתו נוטה, לא יהיה בו חטא, רק שהשוחד הוא

דף קד

קצד. א. האם האלמנה או הגרושה גובות כתובתן כעבור עשרים וחמש שנה ששתקו ולא תבעו הכתובה?

ב. מאימתי יש לבעל חוב זכות אכילת פירות מנכסי הלווה?

ג. מה דינו של שטר אדרכתא שיש בו טעות?

א. לדברי רבי מאיר משום רשב"ג, כל זמן שהיא בבית אביה גובה כתובתה לעולם, וכל זמן שהיא בבית בעלה גובה כתובתה עד עשרים וחמש שנים, שיש בזמן זה בכדי שתעשה טובה מנכסי יתומים כשיעור כתובתה.

נסתפקו בגמרא, האם מחשבים לכל שנה אחת מעשרים וחמש בכתובתה ומנכים לה לפי חשבון השנים ששהתה, או שמא אין מחשבים אלא יש לה את מלוא כתובתה עד עשרים וחמש שנים.

וחכמים אומרים (והלכה כמותם. רב נחמן): כל זמן שהיא בבית בעלה גובה כתובתה לעולם. בבית אביה — גובה כתובתה עד עשרים וחמש שנים (ואפילו נישאת. ראב"ן, ר"ת) ולא יותר, ששתיקתה במשך זמן רב מורה על מחילה. [באה לפני שקיעת החמה — יש לה כתובה, לאחר שקיעת החמה — אין לה, שכל מדת חכמים כך היא].

יש אומרים (על פי מעשה ברב חייא אריכא) שכשם שלאחר כ"ה שנים כשם שאינה גובה כתובה

כך אינה גובה מזונות. ובירושלמי אין משמע כן. (ר"ן).

מתה (לאחר שנשבעה. שבועות מה; ר"ף) — יורשיה מזכירים כתובתה עד עשרים וחמש שנים. (ובהזכרה

בלבד די, ואין צריך לתבוע בבית דין דוקא. ירושלמי; ר"ן).

נחלקו רבי אלעזר ורבי יוסי, האם גם כאשר שטר כתובה יוצא מתחת ידיה אינה גובה כתובתה (לחכמים) לאחר עשרים וחמש שנים, או באופן זה גובה, כי אילו מחלה היתה מוסרת להם שטר הכתובה. (וכן שנו בבביתא דבי רב יהודה בר קזא. וכן הורה רב נחמן בר יעקב לרב נחמן בר רב חסדא).

וכן פסק הרי"ף, שאם שטר כתובה יוצא מתחת ידה — גובה כתובתה לעולם.

עוד נחלקו אמוראים, האם כעבור כ"ה שנה הפסידה גם תוספת כתובה (רבי אבהו אמר רבי יוחנן) או רק עיקר הפסידה אבל תוספת יש לה (רבי שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא. וכן אמר רב הונא אמר רב, ולא הודה לו רבי אבא).

א. כתבו התוס': לא נחלקו אלא לפי חכמים, אבל לרבי מאיר לדברי הכל אין לה לא עיקר ולא תוספת.

ב. הלכה כרבי יוחנן שאפילו תוספת אין לה. ואפשר דוקא תוספת אבל נדוניה שהכניסה לו דינה כחוב. (ר"ן, וכן נטה הרא"ש).

ג. לגרסת הרי"ף מדובר כששטר כתובה יוצא מתחת ידה, וכדעת האומרים שגובה לעולם, ונחלקו האם גם תוספת יש לה או תוספת אין לה כיון שלא תבעה כ"ה שנה. (והר"ן דחה גרסה זו והוכיח מהירושלמי כגרסת רש"י).

אמר רב נחמן בר יצחק בשם ברייתא דרב יהודה בר קזא: תבעה כתובתה — הרי היא ככתבילה, ומונה כ"ה שנים משעת תביעה.

פעמים שאף כשהיא בבית אביה לא הפסידה כתובה לעולם; — כאשר יש לתלות שתיקתה משום הבושה, שהורשים היו מפרנסים אותה בכבוד בכל משך השנים, וכמעשה באלמנת אחי רב חייא אריכא.

יש אומרים שבכל מקום שהיא ניוונית מהירשים, גובה כתובתה לעולם, כי מפרשים את שתיקתה מפני הבושה. (עפ"י ר"ח וראב"ן). ויש חולקים (ערש"י רמב"ם ורא"ש).

אמר רבי אלעזר: שונים, גרושה — הריהו כשאר בעל חוב וגובה כתובתה גם לאחר שתיקה של עשרים וחמש שנים, שאינה מוחלת.

ב. בעל חוב שיש לו כתב מבית דין שהוא רשאי לגבות חובו מנכסי הלווה ('אדרכתא'), נחלקו אמוראים (בב"מ לה) מאימתי החלה זכותו באכילת פירות השדה; משעה שהגיעו שטר-האדרכתא (רבה), או משעה שנחתם (אביי), או רק לאחר ששלמו ימי ההכרזה כמשפט (— שאחר שמראה את האדרכתא מכרזים על הנכסים למכרם. רבא).

ג. שטר אדרכתא שלא נכתב כראוי, כגון שלא נאמר בו 'ואישתמודענא דנכסים אלו דמיתנא אינון' — אין לו תוקף לזכות על פיו בנכס ובפירותיו, ואפילו כבר שמו את הנכסים והכרזו עליהם, לא זכה בהם הבעל-חוב עד שיגיעו הנכסים לידי. [ואפילו למאן דאמר אחריות טעות סופר, כל שיש טעות לבית דין, אין זו טעות סופר ופסול, כגון שסברו הדיינים שאין הפרש על אלו נכסים לכתוב האדרכתא, ובאמת יש להקפיד לכתוב רק על נכסי המת שנשתעבדו ולא על הנכסים האחרים של היורש]. אבל בעלמא אין צריך לכתוב 'ואשתמודענא דנכסי פלוני אינון', כי ודאי ידוע לכל שאין ב"ד כותבים אלא על הנכסים שבחזקת הלווה.

דף קה

קצה. אשה הגובה מזונות מבעלה שאיננו כאן — האם צריכה להשבע שאין לה משלו כלום?

ב. ושחד לא תקח — כיצד?

ג. האם מותר ליטול שכר לדון?

א. לדברי חנן אינה נשבעת קודם גביית המזונות אלא רק לבסוף בגביית הכתובה. נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו תשבע. (וכן אמר רבי דוסא בן הרכינס כדבריהם. רבן יוחנן בן זכאי אמר: יפה אמר חנן. וכן פסקו בגמרא להלן קט.).

לדברי שמואל (קז), מחלוקתם אמורה באשה שהלך בעלה למדה"י ושמעו בו שמת, ואפילו מת בביתו הדין כן (תוס' קז. ד"ה תרגמה) אבל לא שמעו בו שמת אינה גובה. ולדברי רב נחלקו אפילו לא שמעו בו שמת.

ב. ושחד לא תקח — אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב, [שאם לזכות את החייב הרי כבר נאמר לא תטה משפט]. הלכך אסור ליטול אפילו משני בעלי הדין, שאין בזה משום נטיית הדין כלפי אחד מהם. אמר רב פפא: לא ידון אדם דין לאוהבו או לשונאו.

פירשו התוס': אפילו אינו אוהבו גמור כשושבינו ולא שונא גמור כגון שלא דיבר עמו שלשה ימים, שלא לו פסול מן הדין, אלא בכגון שעשה לו טובה, וחומרא בעלמא היא. והובאו בגמרא כמה מעשים על גדולי החכמים שפסלו עצמם מלדון לאדם שבא לעשות להם טובה, שאפילו שוחד דברים אסור (מדלא כתיב 'בצע' אלא שחד).

נחלקו הראשונים האם שוחד דברים אסור מדין תורה או מדרבנן. ויש מחלקים בין סוגי הטובה הניתנת. (וע' פירוט השיטות בשו"ת שבט הלוי ח"ד קפד).

כתב המנחת-חינוך (פג,ב) שאיסור נטילת שוחד קיים אף בפחות משהו פרוטה, שלא גרע משוחד דברים. (והקשה מדוע לא החשיב הרמב"ם לאו זה עם כל הלאוין שלוקים עליהם, שהרי בפחות משהו פרוטה אינו ניתן לתשלומים. וקושייתו אינה אלא להרמב"ם לשיטתו (בהל' סנהדרין כג) ששוחד דברים דאורייתא). אמר רבי אבהו: בא וראה כמה סמויות עיניהם של מקבלי שוחד; אדם חש בעיניו — נותן ממון לרופא, ספק מתרפא ספק אינו מתרפא, והם נוטלים שוה פרוטה ומסמים עיניהם שנאמר כי השחד יעור פקחים. יעור עיני חכמים — אפילו חכם גדול ולוקח שוחד, אינו נפטר מן העולם בלא סמיות הלב. ויסלף דברי צדיקים — אפילו צדיק גמור ולוקח שוחד, אינו נפטר מן העולם בלא טירוף הדעת.